

УДК 338.43.008
JEL A13; M14; R22

МІСЦЕ СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ У РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

П. Кушка, аспірант

ORCID ID: 0000-0003-4190-8747

Львівський національний університет природокористування

<https://doi.org/10.31734/economics2022.29.121>

Кушка П. Місце соціально відповідальної діяльності сільськогосподарських підприємств у розвитку сільських територій

Стаття присвячена поглибленню наукових засад та узагальненню теоретичних концепцій визначення місця соціально відповідальної діяльності сільськогосподарських підприємств у розвитку сільських територій, на яких вони функціонують. Сільськогосподарські підприємства функціонують не лише як класичні економічні агенти виробничо-господарського спрямування, а й як соціальні, оскільки несуть соціальну відповідальність перед суспільством, працівниками та сільським соціумом. Сутність соціальної відповідальності проявляється у формуванні соціально спрямованих витрат, які сільськогосподарські підприємства здійснюють одночасно для забезпечення економічних та соціальних вигод.

Виокремлено соціальні види діяльності підприємств, зокрема меценатство, волонтерство, соціальне підприємництво. Окреслено відмінності класичного підприємства від соціально відповідального. Зазначено, що перше створюється з метою збагачення, а друге у своїй місії поєднує комерційні та соціальні завдання. Тобто соціально відповідальна діяльність із другорядної перетворюється на основний вид діяльності, а сільськогосподарські підприємства відходять від традиційних неприбуткових напрямів діяльності, створюючи новий, «гібридний», підхід до ведення агробізнесу.

Соціально відповідальна діяльність є інструментом фінансування витрат на: формування у ділових партнерах довіри до сільськогосподарського підприємства; покращання якості та конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, яку воно виробляє; розбудову соціальної та виробничої інфраструктури сільської території, а відтак створення додаткових робочих місць, генерування лояльності працівників підприємства, формування сильного корпоративного духу та досягнення низької плинності кадрів.

Виявлено вплив соціальної результативності, як елементу економічної результативності, на розвиток сільських територій та формування економічної самодостатності сільського соціуму. Встановлено, що успішний розвиток сільських територій повинен бути результатом консолідованої соціальної відповідальності та взаємодії держави, сільськогосподарських підприємств та органів місцевого самоврядування. Місце соціально відповідальної діяльності сільськогосподарських підприємств у розвитку сільських територій полягає у формуванні дохідної частини місцевих бюджетів, розширенні зайнятості сільського населення, підвищенні рівня соціальної та виробничої інфраструктури тощо. Для забезпечення дієвості механізму реалізації заходів соціальної відповідальності керівництву сільськогосподарських підприємств доцільно інтегрувати соціальну відповідальність у стратегію взаємодії з органами місцевого самоврядування.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, соціально відповідальна діяльність, сільська територія, інфраструктура, сільський соціум.

Kushka P. Importance of the socially responsible activity of agricultural enterprises for development of rural territories

The article presents a deep study of the scientific fundamentals and consolidates the theoretical concepts of assessment of the importance of the socially responsible activity of agricultural enterprises for development of the rural territories where they run their activity. Agricultural enterprises perform not only as classical economic agents of productive and economic direction, but also as social ones as they are socially responsible to the society, their employees and the rural public. The essence of social responsibility is revealed in formation of the socially focused spending experienced by agricultural enterprises along with providing economic and social benefits.

The author identifies social types of the enterprises' activity, particularly philanthropy, volunteering, social entrepreneurship. The work outlines differences between a classical enterprise and a socially responsible one. It is noted that the first one is established in order to enrich, whilst the second aims to combine commercial and social tasks. Thus, socially responsible activity is no longer secondary, but the principal type of activity, and agricultural enterprises leave traditional non-profitable activities and create a new "hybrid" approach to running agribusiness.

Socially responsible activity is the instrument of funding expenses to establish the business partners' confidence to the agricultural enterprises; to improve the quality and competitiveness of agricultural products the enterprises produces; to develop the social and production infrastructure of rural territories and thus, to create additional job places, generating loyalty of the enterprise's employees, to form a strong corporate spirit and reach a low level of staff turnover.

The research proves the impact of social responsibility as the element of economic efficiency on development of rural territories and formation of the economic self-sufficiency of rural public. It is determined that successful development of rural territories should be a result of the consolidated social responsibility and interaction of the state, agricultural enterprises and bodies of local government. The importance of socially responsible activity of agricultural enterprises for development of rural territories is revealed in formation of revenues to local budgets, increased employment for rural population, improvement of the social and production infrastructure, etc. To ensure effectiveness of the mechanism of implementation of the socially responsibility measures, management of the agricultural enterprises should integrate social responsibility into the strategy of interaction with local authorities.

Key words: agricultural enterprises, socially responsible activity, rural territory, infrastructure, rural public.

Постановка проблеми. Галузева специфіка діяльності сільськогосподарських підприємств характеризується особливостями задоволення соціальних інтересів у виробничій системі. Сучасні реалії господарювання в аграрному секторі обумовлюють соціальну ознаку як таку, що має більше значення для формування добробуту сільського соціуму порівняно з економічною. Сільськогосподарські підприємства функціонують не лише як класичні економічні агенти виробничо-господарського спрямування, а й як соціальні, оскільки несуть соціальну відповідальність перед суспільством, працівниками та сільським соціумом. Сутність соціальної відповідальності проявляється у формуванні соціально спрямованих витрат, які сільськогосподарські підприємства здійснюють одночасно для забезпечення економічних та соціальних вигод. Водночас розвиток сільськогосподарської підприємницької діяльності вимагає ексклюзивної практики забезпечення економічної і соціальної результативності. Це твердження націлює на виявлення впливу соціальної результативності, як елементу економічної результативності, на розвиток сільських територій та формування економічної самодостатності сільського соціуму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Соціальна відповідальність як явище та характеристика діяльності підприємств привертає увагу науковців і практиків. Так, Генрі Форд інтерпретував соціально відповідальне підприємництво як модель господарювання, яка сфокусована на ефективність на рівні окремого господарського суб'єкта і водночас має виходити за його межі для забезпечення комплексного соціально-економічного розвитку трудового колективу і ефективності механізму стимулювання працівників [5].

Вчені, які досліджують окреслені питання, підкреслюють значущість господарської діяльності, яка має характеристики соціально відповідаль-

ної. Так, М. Фрідман запропонував ув'язувати соціальну відповідальність із прибутком, а також формуванням справедливої конкуренції на ринку [6]. Отже, поєднання економічної відповідальності зі соціальною є передумовою формування нових бізнесових можливостей та посилення конкурентних переваг на ринку. Сутність соціально відповідальної діяльності сільськогосподарських підприємств розкрили М. Малік, В. Мамчур, О. Шпикуляк і запропонували методику її оцінки [4, с. 11–12]. Питання взаємозв'язку соціально відповідальної діяльності сільськогосподарських підприємств та розвитку сільських територій досліджує А. А. Дюк [2]. Він наголошує, що підприємства, організації, які ставлять за мету досягнення цілей, визначених ними ж самими, чи цілей, стимульованих зовнішніми впливами (держава, регуляторна політика), стають соціально відповідальними за результати діяльності [3, с. 12]. При цьому науковець узагальнює, що сучасна теоретична основа визначення ролі соціальної відповідальності в розвитку підприємств ґрунтується на таких теоріях: корпоративної соціальної відповідальності; концепції сталого розвитку, і зокрема, інклюзивного функціонування організацій; соціальної справедливості; соціального підприємництва; соціально відповідального менеджменту; соціального капіталу [3, с. 13]. Водночас Т. Дрбчук і А. Коваль вказують на взаємозв'язок виду діяльності підприємства і зовнішнього середовища, в якому воно функціонує. Вчені вважають, що підприємство не може функціонувати в повній ізоляції, а постійно взаємодіє із суспільством та державою. Тому сільськогосподарські підприємства змушені впроваджувати політику корпоративної соціальної відповідальності у свої маркетингові та стратегічні програми для отримання додаткової конкурентної переваги. Таким чином, впровадження ініціатив соціальної відповідальності є обов'язковим елементом стратегічного розвитку підприємства [1, с. 396].

Постановка завдання. Метою дослідження є поглиблення наукових засад і узагальнення теоретичних концепцій визначення місця соціально відповідальної діяльності сільськогосподарських підприємств у розвитку сільських територій, на яких вони функціонують.

Виклад основного матеріалу. Класична економічна теорія у сферу соціальної відповідальності здебільшого вкладає питання створення комфортних умов праці та унеможливує поєднання альтруїстичних ідей і суто практичного напрямку діяльності підприємств. Проте трансформації у підходах до організації підприємництва та управління розвинули соціальні види діяльності підприємств, зокрема меценатство, соціальне підприємництво. Відмінністю класичного підприємства від соціально відповідального є те, що перше створюється з метою збагачення, а друге у своїй місії поєднує комерційні та соціальні завдання. Тобто соціально відповідальна діяльність із другорядної перетворюється на основний вид діяльності. При цьому на сьогодні в Україні, на жаль, такий вид діяльності ще не легалізований, інакше кажучи, юридично не визнаний у правовому полі. Попри те, багато підприємств, зокрема і в аграрному секторі, демонструють ознаки соціально відповідальної діяльності. По-перше, соціальна мета їхньої діяльності фіксується в установчих документах; по-друге, свою соціальну місію вони виражають у межах громадських або некомерційних організацій, наприклад Асоціації фермерів та приватних землевласників України, Всеукраїнської асоціації сільськогосподарських підприємців, Всеукраїнської асоціації об'єднаних територіальних громад та інших.

Соціально відповідальна діяльність сільськогосподарських підприємств, на відміну від традиційного аграрного бізнесу, несе на собі подвійне навантаження й ризику – соціальні та економічні. Це означає, що соціальне підприємництво частину свого прибутку спрямовує не на відтворення, а на розвиток соціальних проєктів, які за своєю суттю є неприбутковими, а іноді навіть збитковими. Таким чином, сільськогосподарські підприємства відходять від традиційних неприбуткових напрямів діяльності, створюючи новий, «гібридний», підхід до ведення агробізнесу. Ключовою ознакою соціально відповідальної діяльності сільськогосподарських підприємств є досягнення соціальних змін за ініціативою «знизу». Інакше кажучи, рішення про ведення соціально відповідальної діяльності та розвиток професійного соціального потенціалу ґрунтується лише на

розумінні їх значущості та бажанні керівництва сільськогосподарського підприємства провадити такий вид діяльності. Ба більше, сільськогосподарські підприємства, суб'єкти соціально відповідальної діяльності, повинні формувати суспільну думку про важливість таких починань, ініціювати реформування нормативно-правового поля з метою виходу соціально відповідальної діяльності з правової тіні як легального виду економічної діяльності та запровадження єдиного бачення різних інститутів: суспільства, споживачів, інвесторів, держави, місцевих влад тощо.

Соціально відповідальна діяльність – це добровільна реакція на соціальні проблеми першочергово сільського соціуму та тієї території, на якій функціонує конкретне сільськогосподарське підприємство. Реакція може проявлятися як у відповідальному ставленні до навколишнього середовища під час технологічних та виробничих процесів, так і в дотриманні законодавства, відповідальному ставленні до споживачів, благодійництві, спонсорстві, волонтерстві, допомозі потребуючим категоріям працівників і селян, демонстрації власним прикладом та популяризації соціально відповідальної позиції у суспільстві тощо. Наші дослідження показують, що сьогодні в українському аграрному секторі соціально відповідальна діяльність здебільшого поширена серед представників малого та середнього аграрного бізнесу. Соціально відповідальна діяльність є інструментом фінансування витрат на: формування у ділових партнерів довіри до сільськогосподарського підприємства; покращання якості та конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, яку воно виробляє; розбудову соціальної та виробничої інфраструктури сільської території, а відтак створення додаткових робочих місць, генерування лояльності працівників підприємства, формування сильного корпоративного духу та досягнення низької плинності кадрів. При цьому соціально відповідальна діяльність порушує максимізацію прибутку, що окремі представники аграрного бізнесу вважають проблемою. Водночас не слід вважати, що соціальна відповідальність не приносить ніякої матеріальної користі. Через участь сільськогосподарських підприємств у розвитку сільських територій та отримання довіри споживачів до своєї продукції чи послуг сільськогосподарське підприємство досягає зростання обсягів реалізації та збільшення прибутку. Також відновлена інфраструктура, для прикладу відремонтовані дороги, сприяють ритмічності технологічних процесів, уникненню втрат урожаю під час його транспортування з поля до місця зберігання та збереженню

матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств.

Посилення позитивного впливу агробізнесу на сільський соціум та розвиток сільських територій здійснюється через інновації, інвестиції та партнерство, що, своєю чергою, сприяє зменшенню ризиків, зростанню продажів, підвищенню конкурентоспроможності продукції та ефективності діяльності (див. рис.).

Для визначення шляхів взаємодії сільськогосподарських підприємств із місцевими громадами та пошуку ключових точок дотику інтересів агробізнесу та стратегій розвитку сільських територій необхідно налагодити постійний діалог із

населенням та місцевою владою. Ця частина роботи відбувається в межах основної діяльності сільськогосподарських підприємств: розміщення замовлень у місцевих постачальників, узгодження стратегії власного розвитку з планами соціально-економічного розвитку регіону, особливо під час планування прийняття рішень, які можуть істотно змінити умови життя сільського населення (ліквідація або перепрофілювання сільськогосподарських підприємств); врахування інтересів місцевих споживачів тощо. Водночас участь у житті місцевої громади чи сільської території може не стосуватись безпосередньо основної діяльності сільськогосподарських підприємств.

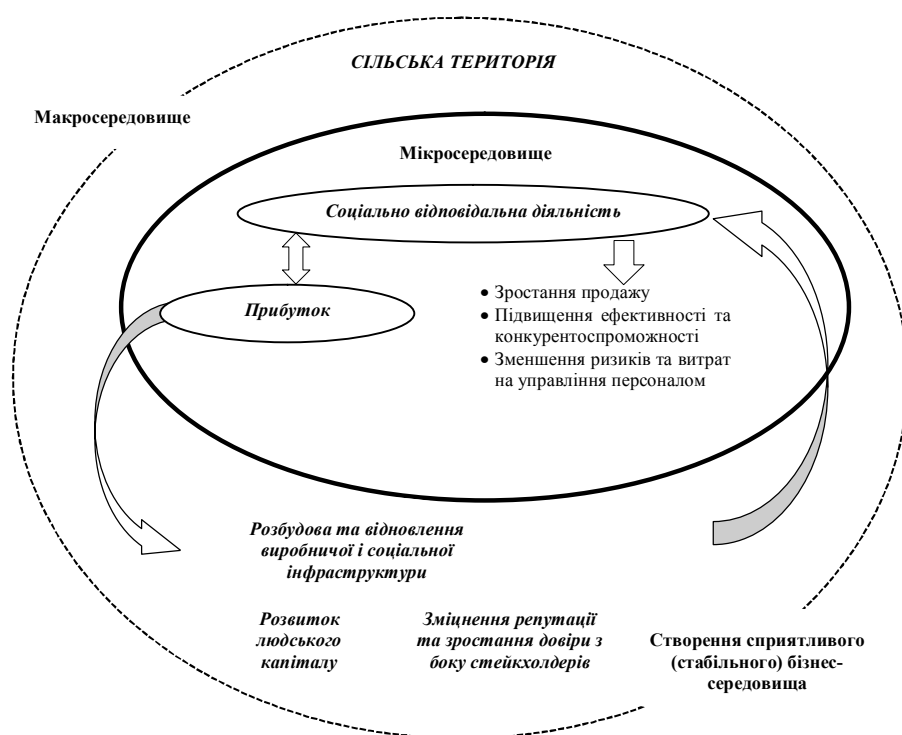

Рис. Взаємозв'язок соціально відповідальної діяльності сільськогосподарських підприємств та розвитку сільських територій

Джерело: власна розробка автора

Без сумніву, обираючи формат соціально відповідальної діяльності, керівництво сільськогосподарських підприємств повинно усвідомлювати, що процвітання агробізнесу безпосередньо залежить від добробуту місцевих громад та її мешканців. Тому в межах соціально відповідальної діяльності, спрямованої на розвиток сільських територій, сільськогосподарські підприємства можуть активно розвивати такі ініціативи [1, с. 398]: створення робочих місць; підтримка сільської медицини (фельдшерсько-акушерські пункти); підтримка сільської інфраструктури (ремонт

доріг, шкіл, шкіл-інтернатів, дошкільних закладів, клубів, закупівля обладнання); відкриття комп'ютерних класів у школах; реконструкція церков; упорядкування цвинтарів; будівництво соціального житла; розвиток діалогу з місцевими громадами та участь у місцевому самоврядуванні; підтримка заходів, присвячених відзначенню державних свят та подій місцевого значення, проведення виставок і фестивалів, організація днів села та днів поля; зустрічі, форуми, круглі столи та конференції з представниками вишів і науково-дослідних інститутів, навчальних, наукових, куль-

турних та інших установ, які розташовані в регіоні діяльності сільськогосподарського підприємства; створення благодійних фондів; допомога учасникам бойових дій та членам їхніх сімей; підтримка місцевих спортивних та культурних заходів; спонсорська підтримка спортсменів тощо.

У контексті розвитку людського капіталу роль сільськогосподарських підприємств зводиться до підтримки сільських жителів і розвитку інфраструктури сільських територій шляхом працевлаштування частини населення, сприяння підприємництву на селі, допомоги й обслуговування присадибних ділянок, спрямування частини прибутку на відбудову зруйнованої під час воєнних дій інфраструктури сільських населених пунктів.

Для стимулювання практики соціально відповідальної діяльності сільськогосподарських підприємств та поширення її позитивного впливу на розвиток сільських територій необхідно розробити дієві механізми, які б узгоджувалися з чинною системою оподаткування сільськогосподарських товаровиробників, зокрема щодо оподаткування податком на додану вартість. Своєю чергою, органи місцевого самоврядування могли б сприяти консультативній допомозі щодо визначення напрямів соціально відповідальної діяльності сільськогосподарських підприємств та впровадженню принципів соціальної відповідальності у діяльність сільських громад.

Висновки. Соціально відповідальна діяльність сільськогосподарських підприємств є багатовекторною і розвивається у двох основних формах: внутрішній (здійснюється безпосередньо на підприємстві); зовнішній (спрямована на розвиток зовнішнього середовища господарювання). Внутрішній прояв передбачає реалізацію соціальних проєктів для працівників (соціальне страхування, преміювання, надання матеріальної допомоги), безпека праці, стабільність заробітної плати, програми підготовки та підвищення кваліфікації (сприяють зменшенню плинності кадрів та залученню кращих спеціалістів), безпосереднє надання послуг працівникам, тренінги, стажування пер-

соналу тощо. Зовнішній прояв соціально відповідальної діяльності передбачає благодійність, волонтерство та спонсорство (гранти), охорону навколишнього середовища, відповідальність перед споживачами товарів та послуг, взаємодію з місцевою владою (партнерські проєкти), участь у вирішенні кризових ситуацій тощо.

Успішний розвиток сільських територій повинен бути результатом консолідованої соціальної відповідальності та взаємодії держави, сільськогосподарських підприємств та органів місцевого самоврядування. Місце соціально відповідальної діяльності сільськогосподарських підприємств у розвитку сільських територій полягає у формуванні дохідної частини місцевих бюджетів, розширенні зайнятості сільського населення, підвищенні рівня соціальної та виробничої інфраструктури тощо. Для забезпечення дієвості механізму реалізації заходів соціальної відповідальності керівництву сільськогосподарських підприємств доцільно інтегрувати соціальну відповідальність у стратегію взаємодії з органами місцевого самоврядування.

Бібліографічний список

1. Драбчук Т. І., Коваль А. Ю. Роль соціальної відповідальності агробізнесу у забезпеченні сталого розвитку сільських територій. *Економіка і суспільство*. 2018. № 18. С. 395–401.
2. Дюк А. А. Соціальна відповідальність у виробничій системі сільськогосподарських підприємств: методичні аспекти оцінювання. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2020. Вип. 1. С. 27–36.
3. Дюк А. А. Соціальна відповідальність у розвитку сільськогосподарських підприємств: значення і аспекти оцінки. *Агросвіт*. 2020. № 5. С. 11–16.
4. Малік М. Й., Мамчур В. А., Шпикуляк О. Г. Інституціональне середовище та формування соціальної відповідальності аграрних підприємств *Економіка АПК*. 2017. № 12. С. 5–13.
5. Форд Г. Мое життя та робота / пер. з англ. Уляни Джаман. Київ, 2016. 344 с.
6. Friedman M. The Social Responsibility of Business is to increase its Profit. *New York Times Magazine*. 1970. September, 13. P. 122–126.

Стаття надійшла 25.09.2022